

Т. О. Петрова

Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

Лексична норма й варіантність в українській фітомеліоративній термінології

Петрова Т. О. Лексична норма й варіантність в українській фітомеліоративній термінології. У статті розглянуто питання норми й варіантності в фітомеліоративній термінології, визначено основні лексико-термінологічні групи термінів, серед яких представлені лексичні варіанти, схарактеризовано особливості кодифікації досліджуваної спеціальної лексики в діахронічному аспекті (від 20 — 30-х років ХХ століття до сучасності); з'ясовано причини відхилення від норми в термінології. Звернуто увагу на зменшення кількості термінів у фітомеліоративній лексиці в процесі її становлення та унормування як окремої терміносистеми.

Ключові слова: *термін, норма, лексична норма, варіант, лексичний варіант, нормування, кодифікація.*

Петрова Т. А. Лексическая норма и вариантность в украинской фитомелиоративной терминологии. В статье рассмотрены вопросы нормы и вариантности в фитомелиоративной терминологии, определены основные лексико-терминологические группы терминов, среди которых представлены лексические варианты, охарактеризованы особенности кодификации исследуемой специальной лексики в диахроническом аспекте (от 20–30-х годов ХХ века до современности); выяснены причины отклонения от нормы в терминологии. Обращено внимание на уменьшение количества терминов в фитомелиоративной лексике в процессе ее становления и нормализации как отдельной терминотерминосистемы.

Ключевые слова: *термин, норма, лексическая норма, вариант, лексический вариант, нормирование, кодификация.*

Petrova T. O. Lexical norm and variability in Ukrainian phytoameliorative terminology. The article deals with the norms and variance in the phytoameliorative terminology. The basic lexico-terminological groups of terms, including lexical variants, are defined. The features of special vocabulary codification investigated in diachronic aspect (from 20–30 years of the twentieth century to the present) are characterized. The reasons of deviation from the norm in terminology were found. Attention is paid to reducing the number of terms in the phytoameliorative vocabulary during its formation and normalization as separate terminology.

Keywords: *term, term norm, lexical norm, lexical variant, regulation, codification.*

Вітчизняні мовознавці досліджують особливості вияву лексичної норми на матеріалі різних українських галузевих терміносистем, зокрема акушерства та гінекології, електроенергетичної, лісотехнічної, комп'ютерної, нафтогазової промисловості тощо (Г. Морозова [14], Л. Харчук [29], Н. Библюк, Р. Рожанівський [1], І. Ментинська [12], С. Дорошенко і М. Дорохов [8]). Поза увагою науковців залишається фітомеліоративна термінологія, що займає важливе місце в спеціальній лексиці сучасної української літературної мови.

Актуальність дослідження питань лексичної норми та її варіантів у фітомеліоративній термінології зумовлена необхідністю комплексного вивчення процесів її становлення та розвитку, потребою розроблення принципів і засад укладання словника галузевих термінів, описом структури та системи

терміносистеми як явища, що характеризується статикою й динамікою її складників.

Мета статті — з'ясувати специфіку відбору й кодифікування української фітомеліоративної термінології у спеціальних термінологічних словниках 20–30-х років ХХ століття — початку ХХІ століття.

Завдання — виявити лексичні варіанти в українській фітомеліоративній термінології, розглянути словникову кодифікацію термінів-варіантів, зокрема простежити співіснування цих одиниць у словниках різних періодів, установити особливості кодифікації окремих термінів. Матеріалом дослідження є терміни, вилучені методом суцільної вибірки зі спеціальних видань 20–30-х років ХХ ст. — початку ХХІ ст.

Норма і нормативність є фундаментальними категоріями сучасної термінології. Сучасне розуміння природи норми ґрунтується на поясненні окресленого М. Пилинським

поняття: «Норма — це реальний історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку зі співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [16:26]. Л. Крисін мовною нормою вважає сукупність найбільш стійких мовних засобів та правил їх вживання, які є традиційними та прийнятними в певному суспільстві в певну епоху [9:233].

Норма є продуктом самої мови, однак вона не може бути просто результатом стихійного процесу, а має виступати відображенням природного функціонування законів розвитку мови, узгоджуючись із об'єктивною реальністю та особливостями прогресу суспільства.

У міжнародній практиці основою термінологічної нормалізації є науково затверджені результати. Основними *критеріями нормативності* термінів на сучасному етапі розвитку сучасної української термінології є *системний та національний*, за якими з терміносистем мають бути вилучені мовні одиниці, утворені за моделями російської мови [3:191]. *Нормування* — це «колективна оцінка мовних фактів, на підставі яких кодифікується норма сучасної української літературної мови [25:32]. Слід зауважити, що мовну норму формують і стихійні, і свідомі процеси. Тому для визначення нормативності мовного явища або факту слід урахувувати їх відповідність системі мови, масову і регулярну відтворюваність, а також суспільне схвалення. Формою такого схвалення і є кодифікація [11:16–17].

Г. Волошина підкреслює, що «доказом постійного розвитку норми є той факт, що до появи єдиної норми виникають її різноманітні провісники — варіанти. Без них її функція втрачає свою необхідність. Ці варіанти лежать в основі чергової мовної антиномії: з одного боку, вони є одним із засобів збагачення мови, а з іншого — наявність великої кількості варіантів однієї форми може призвести до додаткових ускладнень, пов'язаних із необхідністю досягнення взаєморозуміння між учасниками комунікації. Саме мовна норма є своєрідним ключем до узгодженого вирішення такої антиномії» [4].

Поняття норми — не лише мовної — за своєю природою прагматичне і відносне, проте аж ніяк не довільне і не суб'єктивне. Норми створюються людьми, однак вони формуються на підставі реальних суспільних

законів [13]. Нормативність мовної норми — явище відносне, оскільки літературна мова є динамічною системою, що має механізми збагачення й розвитку. Одним із таких механізмів є демократизація — «поповнення літературної мови за рахунок народно-розмовної форми існування мови, що здебільшого не є внормованою» [22:369].

О. Радченко запропонувала для оцінювання термінологічних критеріїв функціональної доцільності термінологічної одиниці, відповідність якому є необхідною умовою для точного називання наукового поняття [18]. Уважаємо, що розглянуті критерії є найголовнішими під час нормування й кодифікації термінологічних одиниць.

Лексична норма регулює вибір терміна відповідно до змісту й мети висловлення, тобто впорядковує використання термінів відповідно до їхнього лексичного значення. Л. Боярова акцентує увагу на тому, що «сьогодні важливо спиратися на традиції термінотворення мовознавців 20-х років ХХ ст.», і «програмуючи якісні зміни у вітчизняному термінофонді, треба переглянути, як терміни у словниках відбивають зміст номінованих ними понять, та дати точнішу назву цим поняттям» [2:37–38].

Фітомеліоративна термінологія 20–30-х років минулого століття представлена в перекладних двомовних словниках, насамперед російсько-українських (П. Тутковський «Словник геологічної термінології» (1923) [27], Х. Полонський «Словник природничої термінології» (1928) [17], П. Сабалдир «Практичний словник сільсько-господарської термінології» (1931) [21], С. Паночіні «Словник біологічної термінології» (1931) [15]) та одному німецько-українському («Лісотехнічний словник. І. Німецько-український», склав Є. Чикаленко (Подебради, 1928) [10]). Термінологія фітомеліорації другої половини ХХ століття відображена в «Російсько-українському сільсько-господарському словнику» (1963) [19], «Російсько-українському словнику термінів лісівництва» (1980) [20], у багатоголосовому перекладному (російсько-українсько-англійському) словнику у складі суміжних наук («Термінологічний словник з питань ґрунтознавства, агрохімії та меліорації ґрунтів» (1998) [26]). Фітомеліорація, зокрема лісова меліорація, стала об'єктом лексикографічного опрацювання в одномовному термінологічному глумачному виданні Г. Гладуна «Лісові меліорації агроландшафтів: словник-довідник основних термінів та визначень» (2003 [5]) та його

друге доповнене видання «Лісові меліорації: термінологічний словник», 2008 [6]).

Лексична варіантність фітомеліоративних термінів, засвідчена у словниках 20–30-х років минулого століття, відображає інтенсивні процеси пошуку відповідних термінів, які найбільш точно відповідали б критеріям формування норм у спеціальній лексиці української мови. Основним джерелом варіантності є загальноновживана та діалектна лексика.

Лексична варіантність найбільше представлена в аналітичних термінах. Вона стосується особливостей позначення ознаки. Розглянемо кілька прикладів, що стосуються варіантного передавання в словниках 20–30-х років минулого століття російських термінів та особливостей лексичної кодифікації термінів у пізніших україномовних лексикографічних працях:

а) (рос. *двуярусный (о лесонасаждениях)*) **двоповерховий** [21:24]; **двох'ярусні** (*насадження лісові*) [6:144]. Слово *двоповерховий* має значення «який має два поверхи» [24:Т. 2, 224], а *двох'ярусні* — «який має два яруси» [24:Т. 2, 227]. Сучасний галузевий словник з фітомеліорації використовує термін *двох'ярусні насадження лісові* на позначення «насадження лісові захисні, що складаються з двох деревних ярусів: одного деревного ярусу та ярусу підросту і підліску» [6:144];

б) (рос. *оросительный*) **зрошувальний, обводнювальний** [21:57]; **зрошувальна (норма)** [6:148; 26:49]. Термін **зрошувальний** закріпився у галузевому словнику та у СУМ зі значенням «признач. для зрошування», а слово **обводнювальний** — «признач. для обводнювання. Обводнювати — створюючи штучні водоймища, забезпечувати певну місцевість водою» [24:Т. 5, 474]. Семантика слів **зрошувальний** і **обводнювальний** є різною. Термін **зрошувальний** більш точний відповідник російському *оросительный*, а **обводнювальний** — російському *обводнительный*, як це й відображено в «Російсько-українському сільськогосподарському словнику» (1963) [19];

в) рос. *бугристый* перекладається порізному. У словниках 30-х років минулого століття використано варіанти **горбкуватий, горбастий** [15:9] **бугристі** (*піски*) [6:34], а у 60-х роках ХХ ст. у «Російсько-українському сільськогосподарському словнику» (1963) вжито терміни **горбистий, бугристий** [19:35]. У СУМ *горбкуватий* — тлумачиться як «вкритий горбками» [24:Т. 2, 126], *горбастий* — «вкритий горбами (у 1 знач.)»; *нерівний*» [24:Т. 2, 125], а слово

бугристый — має поміту «рідко» і тлумачиться як «те саме, що *бугруватий* (рідко. Покритий буграми // Нерівний, з опуклостями)» [24:Т. 1, 246]. Сучасний вузькогалузевий словник містить терміносполучення *бугристі піски* зі значенням «один з найскладніших для лісомеліоративного освоєння вид піщаних земель, що утворилися під дією вітрів» [6:34]. Таким чином, рідковживане слово у загальній мові використовується у складі термінології як нормативне;

г) *медодайний* [21:45]; *медній, медодайний* [15:38]; *медоносні (рослини)* [6:128]. Слова, що містять словники 20–30-х років минулого століття, не ввійшли до сучасних термінографічних видань. Термін **медоносний** є точним і зафіксований у СУМ («1. Який виділяє при цвітінні нектар, що його бджоли переробляють на мед» [24:Т. 4, 665]), а також у галузевому словнику («*медоносні рослини* — група квіткових рослин, з яких бджоли збирають нектар і пилок (напр. гречка, липа, медунка, ріпак, робінія та багато інших)» [5:128]).

Друга група термінів із загальним значенням **«рослинисть»** містить такі лексичні варіанти:

а) (нім. *Bestand, m*) **поріст, деревостан, деревостій, ліс, лісостан** [10:24]; **поріст** [6:167]. «Лісотехнічний словник. І. Німецько-український», укладений Є. Чикаленко (Подєбради, 1928), подає на першому місці слово **поріст**. У словнику Сучасної української мови в 11 томах це слово має кілька значень: «1. *перев. збірн.* Пагони, паростки, що виростають від пнів, гілок, коренів і т. ін. 2. Молодий або низькорослий ліс, чагарник. // Сходи трав'янистих рослин» [24:Т. 7, 262]. У сучасному вузькогалузевому словнику **поріст** має значення: «молоді пагони, що з'являються зі сплячих або придаткових бруньок на пенях або коренях дерев і чагарників» [5:117]. Фітомеліоративний термін **поріст** не є семантично тотожним загальноюмовній семантиці слова. З іншої сторони, цей термін у сучасній терміносистемі фітомеліорації втратив свою безпосередню співвіднесеність із низкою загальноюмовних номінацій *деревостан, деревостій, ліс, лісостан*. Зауважимо, що в українській фітомеліоративній лексиці не став нормативним термін *деревостій* — калька з російської мови: «*деревостой* — наземная часть древесного слоя в лесных сообществах; совокупность деревьев, являющихся компонентом насаждения» (ГОСТ 18486—73) [7]. «Російсько-український словник термінів лісівництва» фіксує українські варіанти-

відповідники *деревостан* і *лісостан* як нормативні [20:30];

б) (рос. *насаждение (засаженное место)*) **насадження**, **засад** [21:50]; **насадження** [19:226]; **насадження** [6:143]. П. Сабалдир у «Практичному словнику сільсько-господарської термінології» до кожного російського терміна подає «один-два, дуже рідко три українські відповідники. Це в тому разі, коли всі три відповідники мають право на існування» [21:3]. У середині ХХ ст. у «Російсько-українському сільськогосподарському словнику» (1963) та на початку ХХІ ст. у словнику «Лісові меліорації агроландшафтів» (2003) уміщено термін **насадження**, що і закріпився в терміносистемі фітомеліорації як нормативний;

в) П. Сабалдир до російського терміна *заросль кустарниковая* наводить два відповідники **чагарник**, **чагар** [21:32] і до російського *кустарник* — **чагар**, **чагарник**, **кущі**. Сучасний вузькогалузевий словник містить термін **чагарник** [5:153], проте у статті **кущ** автор видання відсилає до статті **чагарник** — «див. чагарник». СУМ тлумачить **чагар**: «те саме, що чагарник, чагарники» [24:Т. 11, 262.] Отже, у загальному вжитку **чагар** і **чагарник** є лексичними варіантами, а у галузі фітомеліорації таким є вживаний раніше термін *чагарник*.

Третьою лексико-термінологічною групою, що містить лексичні варіанти, є «**основні форми ерозійного типу рельєфу**»:

а) (рос. *балка*) **балка**, **вибалок**, **балище**, **бакая** [27:2]; **балка** (суходіл, байрак) [6:23]. П. Тутковський до російського слова *балка* пропонує такі українські відповідники: *балка* — «ухвалений, найпридатніший термін», і *вибалок*, *балище*, *бакая* — терміни, «що їх Секція не ухвалила, а також вузькі провінціоналізми» [27:2]. Г. Гладун подає старий термін **балка**, а також нові — «**(суходіл, байрак)**». Словник не містить пояснень щодо його мікроструктури, а саме зони заголовного слова, виділення синонімів чи варіантів слова. Можна лише припустити, що упорядник, розміщуючи напівжирним шрифтом слово в заголовній зоні, визначає термін **балка** як переважний, а в дужках звичайним шрифтом «(суходіл, байрак)» — як синоніми або як варіанти.

П. Тутковський українським словом **байрак** перекладає російське словосполучення «*оврагъ лѣсистый*» [27:40]. Сучасні електронні словники так тлумачать слово **байрак**: «1. сухий яр, балка з деревною рослин-

ністю;<...>; 2. ліс, чагарник у степовому яру чи балці, байрачний ліс [28]; 1. Яр, порослий лісом [23]. Згідно із СУМ слова **балка** (**балка 1**), **суходіл** і **байрак** є абсолютно різними за значенням. Галузевий словник «Лісові меліорації агроландшафтів» серед термінів **балка**, **суходіл** і **байрак** перші два розглядає як синоніми зі спільними значеннєвими елементами «*суха <...> долина із плоским пологим вигнутим дном*», «*балка із широким плоским дном*», а слово **байрак** синонім, що має спільну з іншими одиницями семантичну ознаку «*сухий*». У термінологічному словнику слід подавати на першому місці термін **балка**, на другому **суходіл**;

б) (рос. *оврагъ*) **яр**, **яруга**, **провалля**, **узвіз**, **вертеп**, **звір**, **розвір**, **язвина**, **перекат**, **охабище**, **засува**, **зомкля**, **дебра**, **дебриця**, **дебер**, **бакая** [27:40]; **яруга**, **яр** [26:48]; **яр** [5:155]. П. Тутковський до російського слова *оврагъ* наводить 17 варіантних одиниць: першу виділяє курсивом як найпридатнішу, ухвалену — **яр**, інші 16 — як «не ухвалені Секцією, вузькі провінціоналізми і слова, що не віддають спеціально геологічні та споріднені поняття». У перекладному «Термінологічному словнику з питань ґрунтознавства, агрохімії та меліорації ґрунтів» (1998) використано старі варіанти: «*рос. овраг / яруга, яр*» [26:48], де на першому місці **яруга**, а на другому — **яр**. На початку ХХІ ст. у першому виданні «Лісові меліорації агроландшафтів» (2003) знаходимо окремими словниковими статтями **яр** і **яругу**: де **яр** — «глибоке, з крутими схилами русло тимчасових водотоків, що утворилися під дією вод поверхневого стоку» [5:155]; **яруга** — «завичай крупніший за лінійними розмірами яр, що припинив інтенсивний ріст та перебуває у стані відносного ерозійного спокою» [5:155]. Упорядник до другого доповненого термінологічного видання 2008 року слово **яруга** не вніс. У СУМ **яр** — «глибока довга западина (перев. з крутими або прямовисними схилами), що утворилася внаслідок розмиву пухких осадових порід тимчасовими потоками», а **яруга** — «глибокий, великий яр» [24:Т. 11, 651]. Як бачимо, у результаті відбору у фітомеліоративній лексиці залишився лише термін **яр**.

До четвертої лексико-термінологічної групи «загальний вигляд місцевості» належать терміни: (рос. *ландшафтъ*) **краєвид**, **країна**, **край-образ**, **крайовість** [27:29]; (рос. *ландшафтъ, пейзаж*) **краєвід** [17:60]; **ландшафт** [5:83]. Підкреслимо, що на початку 20-х років ХХ ст. П. Тутковський у «Слов-

нику геологічної термінології» (1923) подає чотири варіантні одиниці, з-поміж них як рекомендований наведено **красвид**. Усі інші — народні назви — не є ухваленими Секцією. Х. Полонський у «Словнику природничої термінології» (1928) наводить лише один питомий український термін як нормативний — **красвид**, а на початку ХХІ ст. Г. Гладун у вузькогалузовому виданні «Лісові меліорації агроландшафтів» до складу фіто-меліоративної термінологічної системи вводить термін німецького походження *ландшафт* зі значенням «природний географічний комплекс, компоненти якого (рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність і тваринний світ) знаходяться у складній взаємодії, утворюючи єдину нерозривну систему» [5:83]. Як бачимо, упорядники термінологічних перекладних словників намагалися дібрати до іншомовного терміна власне українські відповідники, підтримуючи розвиток термінології на національному мовному ґрунті, сучасні ж упорядники не дотримуються означеного критерію, нехтуючи мовним багатством для національної науки. На нашу думку, слід уживати на першому місці термін **красвид**, а на другому — **ландшафт**, що сприятиме і розвитку оригінальної української термінології, і підтримувannya використання інтернаціональних та міжнародних термінів із метою розпізнавання міжнародної наукової термінології.

П'яту лексико-термінологічну групу формують лексичні варіанти термінів «процесу дії»: (рос. *оползень*) **зсув**, **осув** [21:56; 17:85]; **зсув**, **оповзень** [26:48]; **зсув**, **оповзи** [6:87, 155]. У «Словнику природничої термінології» (1928) та «Практичному словнику сільськогосподарської термінології» (1931) до російського слова *оползень* автори однаково подають два варіанти **зсув**, **осув** [21:56; 17:85], а до російського слова *оползание* — **осуван-**

ня [21:56; 17:85]. Х. Полонський у передмові до видання зазначає, що «у словнику подано тільки ухвалені (єв. рекомендовані від Секції до вжитку) терміни, а синоніміки не наведено». Тобто на початковому етапі відбирання норми автори чітко розмежовували слова зі значенням процесу чи дії від слів на позначення результату чи наслідку дії, на відміну від сучасних упорядників. Зокрема, у виданні Г. Гладуна знаходимо: **оповзи** — «сповзання зі схилу великого шару землі під впливом води, вологи, а також *самі такі шари*» [6:154] і **зсув ґрунту** — «сповзання ґрунту та підґрунтя вниз по схилу під дією сили земного тяжіння» [6:87]. У СУМ розміщено: «**оповз геол., розм.** Те саме, що *зсув*» і «**оповзень** — *розм.* те саме, що *зсув*» [24:Т.5,716]. Таким чином, спостерігаємо перехід розмовної лексики до термінологічної системи з одночасною спеціалізацією значення. На позначення дії чи процесу слід вживати терміни **зсування**, або **осування**, а результат чи наслідок дії позначати термінами **зсув** або **осув**.

Отже, в аналізованій фіто-меліоративній термінології виявлено велику кількість лексичної варіантності термінологічних одиниць. На наш погляд, це явище спричинене насамперед недотриманням критеріїв відбору термінів, а також одночасним функціонуванням власне українських народних слів, діалектизмів, територіально обмежених у вживанні, рідковживаних та запозичених термінів з інших мов. Дотримуємося принципу залучення до реєстру словника питомої української лексики, що сприятиме якісному розвитку галузевої науки. Вивчення термінології з погляду мовної норми має важливе значення для з'ясування цілої низки теоретичних і практичних питань, зокрема термінологічної лексикографії, а також сприятиме уніфікації та стандартизації фіто-меліоративних термінів.

Література

1. Библиук Н. Про сучасний стан української термінології / Н. Библиук, Р. Рожанківський // Вісник Держ. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»: матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції СловоСвіт 2000. — 2000. — № 402. — С. 13—19.
2. Боярова Л. Мовне планування й термінологія в Україні (20-ті роки — перша половина 30-х років) / Л. Боярова // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. — К.: КНЕУ, 2005. — Вип. V. — С. 35—39.
3. Боярова Л. Терміни-варіанти в українській загальномовній лексикографії: нормативний аспект / Л. Боярова // Термінологічний вісник. — К., 2013. — Вип. 2(1). — С. 189—195.
4. Волошина Г. Норма як категорійне поняття : філософсько-лінгвістичний аналіз [Електронний ресурс] / Г. Волошина. — Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1717>.
5. Гладун Г. Б. Лісові меліорації агроландшафтів: Словник-довідник термінів та визначень / Г. Б. Гладун. — Х. : ППВ „Нове слово”, 2003. — 161 с.
6. Гладун Г. Б. Лісові меліорації: термінологічний словник / Г. Б. Гладун. — 2-ге вид., доп. — Х. : Нове слово, 2008. — 224 с.

7. Дедю И. И. Экологический энциклопедический словарь [Электронный ресурс] / И. И. Дедю. — Кишинев : Главная редакция Молдавской советской энциклопедии, 1989. — 406 с. — Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ecolog/395>. — Деревостой.
8. Дорошенко С. М. Лексичне нормування української термінології нафтогазової промисловості [Електронний ресурс] / С. М. Дорошенко, М. А. Дорохов. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/4_SND_2009/Philologia/40402.doc.htm.
9. Крысин Л. П. Современная литературная норма и ее кодификация [Электронный ресурс] / Л. П. Крысин. — Режим доступа : http://image.websib.ru/05/text_article.htm
10. Лісотехнічний словник. І. Німецько-український / [склав Є. Чикаленко]. — Подєбради : Укр. госп. академія в ЧСР та Спілки укр. техніків с.-г. в ЧСР, 1928. — 137 с.
11. Мельник Т. П. Процеси унормування лексики української мови у 20–30 рр. ХХ ст. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. П. Мельник. — Тернопіль, 2010. — 215 с.
12. Ментинська І. Мовностилістичні проблеми української комп'ютерної термінології / І. Ментинська // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2011. — № 709. — С. 92–95.
13. Мовна норма // [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://ukrainica.org.ua/ukr/content/1680/>. — Мовна норма.
14. Морозова Г. О. Типологія формальної варіантності на матеріалі термінології акушерства і гінекології / Г. О. Морозова // Учені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». — 2011. — Т. 24 (63). — № 1. — Ч. 2. — С. 94–98.
15. Паночіні С. Словник біологічної термінології. Серія практичних словників. — Вип. ІV. — Х. : Держ. видав. «Радянська школа», 1931. — 100 с.
16. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. — К. : Наук. думка, 1976. — 288 с.
17. Полонський Х. Словник природничої термінології. (Проект) / Х. Полонський. — К. : Державне видавництво України, 1928. — 263 с.
18. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. І. Радченко. — Х., 2000. — 203 с.
19. Російсько-український сільськогосподарський словник / [уклад. : А. П. Білоштан та ін.]. — К. : Видавництво АН УРСР, 1963. — 438 с.
20. Російсько-український словник термінів лісівництва / [уклад. : М. О. Галич, Л. М. Полнога, С. А. Постригань, С. М. Стойко, Н. І. Шило]; відп. ред. П. С. Погребняк, С. М. Стойко. — К. : Наук. думка, 1980. — 160 с.
21. Сабалдир П. О. Практичний словник сільсько-господарської термінології. Серія практичних словників / П. О. Сабалдир. — Вип. 2. — Х. : Державне видавництво «Радянська школа», 1931. — 92 с.
22. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля — К., 2008. — 712 с.
23. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://slovopedia.org.ua/36/53393/234872.html>. — Байрак.
24. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. — К. : Наукова думка, 1970—1980.
25. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. — М. : Просвещение, 1956. — 259 с.
26. Термінологічний словник з питань ґрунтознавства, агрохімії та меліорації ґрунтів / редкол. : В. В. Медведєв, А. Д. Міхновська, О. П. Павленко та ін. / УААН, Ін-т ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського. — Х. : Ін-т ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського, 1998. — 80 с.
27. Тутковський П. А. Словник геологічної термінології (Проект) / П. А. Тутковський. — К. : Державне видавництво України, 1923. — 96 с.
28. Універсальний словник-енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://slovopedia.org.ua/29/53393/5836.html>. — Байрак.
29. Харчук Л. В. Порухення мовних норм в українській електроенергетичній термінології [Електронний ресурс] / Л. В. Харчук // Український смисл: зб. наук. праць. — Режим доступа : <http://ukrsence.com.ua/zmist-zhurnalu/ukra%D1%97nskij-smisl-1-2012/porushennya-movnix-norm-v-ukra%D1%97nskij-elektroenergetichnij-terminologij%D1%97/>.